

Клименко О. М.

ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ НАД РАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У 1920–1930-х рр.: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

У статті подано загальний огляд історіографії щодо державного контролю над радянським суспільством у міжвоєнну добу. Розглянуто три елементи, що були в основі формування «нового радянського світу», про який заявляли більшовики. Зазначено ключові праці, присвячені повсякденному життю в СРСР та історії робітників. Також згадано дослідження на тему творення образу «нової людини» й виховання радянських громадян. Окрім того, охарактеризовано розвідки про «новомову» науковців різних спеціальностей, оскільки ця проблематика перебуває у дослідницькому полі філологів, істориків і вчених інших спеціальностей. Адже витворення нового стилю, того, як говорити про країну, суспільство, про себе, супроводжувалося і державною мовною політикою, і «мовними іграми» самих громадян, які перебували у пошуках стратегій правильної поведінки. У статті розглянуто контекстуальні праці західних дослідників на зазначені питання і водночас зроблено акцент на працях українських учених про державний контроль над радянським суспільством.

Ключові слова: СРСР, УРСР, історико-антропологічний підхід, повсякденне життя, державний контроль, радянська пропаганда, ідеологія.

Встановлення влади більшовиків на українських територіях і створення СРСР зумовило поширення державного контролю над суспільством і витворення «нової людини». Ці дослідницькі питання до сьогодні викликають неабияке зацікавлення істориків, антропологів, соціологів, лінгвістів та інших учених. Ми сміливо можемо стверджувати, що ця тематика є міждисциплінарною і потребує залучення фахівців із різних спеціальностей. У нашій науковій розвідці пропонуємо загальний історіографічний огляд встановлення державного контролю над радянським суспільством. Для цього ми звернемося до кількох аспектів: повсякденне життя та історія робітництва, виховання «нової людини», впровадження «новомови». Погляд крізь призму цих трьох питань дасть змогу дослідити, якою була роль державного контролю у побудові «нового», ідеального пролетарського світу, що його проголосували більшовики.

Повсякдення та історія робітників

Перш ніж ми розглянемо історіографію повсякденного життя та робітництва в СРСР міжвоєнного часу, зазначимо, що одним із ключових інструментів державного контролю над суспільством була пропаганда. Цьому питанню присвячено, наприклад, праці Петера Кенеца, Ханни Арендт і низки інших дослідників, пере-

довсім тих, хто поділяє тоталітарне бачення СРСР¹. Питання пропаганди в тоталітарних державах і нині широко обговорюють, зокрема її роль у впровадженні державного контролю та вихованні радянських громадян.

Дослідження радянської пропаганди тісно переплетене з вивченням ідеології та повсякденного життя 1920–1930-х рр. — теми статей, уміщених до збірника під редакцією Павла Романова та Олени Ярської-Смирнової (2007)². У розвідках Наталії Лебіної, авторки книжок про повсякденне життя в Санкт-Петербурзі міжвоєнних десятиліть (1999, 2010)³, досліджено повсякдення і «нової людини», і тих, хто був на соціальному маргінесі через свою девіантну поведінку (зокрема, алкоголізм, проституцію), а також «колишніх», так званих експлуататорів і «буржуазії». Про те, як сприймали останніх

¹ Peter Kenez, *The Birth of the Propaganda State: Soviet Methods of Mass Mobilization, 1917–1929* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 308; Ханна Арендт, *Джерела тоталітаризму*, 2-ге вид., пер. з англ. (Київ: Дух і Літера, 2005), 584.

² *Советская социальная политика 1920–1939-х годов: идеология и повседневность*, под редакцией Павла Романова и Елены Ярской-Смирновой (Москва: ООО «Вариант», ЦГСПИ, 2007), 432.

³ Наталья Лебина, *Повседневная жизнь советского города: Нормы и аномалии. 1920–1930-е годы* (Санкт-Петербург: Журнал «Нева», Издательско-торговый дом «Летний сад», 1999), 317; Владлен Измозик и Наталья Лебина, *Петербург советский: «новый человек» в старом пространстве 1920–1930-е гг.* (Санкт-Петербург, 2010), 248.

пролетарі та які були стратегії виживання/приспосовування «колишніх» у радянському суспільстві, йдеться в монографії Тетяни Смирнової (2003)⁴. Про «колишніх поміщиків», «колишніх куркулів» і «колишніх петлюрівців» писав у своїх статтях Василь Марочко (2013, 2015)⁵, фокусуючи увагу на репресивних заходах радянської влади щодо них.

Спробу подивитися «збоку» на процеси, що відбувалися в СРСР міжвоєнної доби, здійснено у монографії Галини Куликової (2013): події висвітлено крізь призму сприйняття іноземців-інтелектуалів, які жили або відвідували «Країну Рад» у 1920–1930-х рр.⁶ У дослідженні подано приклади і захоплення, і розчарування від побаченого закордонних гостей⁷. У цьому ж дослідженні Куликова пише про радянські заходи з контролю закордонних гостей у СРСР. Про іншу групу іноземців-робітників, які приїздили до СРСР у міжвоєнну добу, писали Олег Дель, Сергій Журавльов та інші⁸.

У 2000-х рр. побачили світ праці українських науковців, присвячені історії робітників та повсякденню міських жителів ранньорадянського періоду: книжки Ольги Мовчан, Мирослава Борисенка, дисертаційні дослідження Нані Гогохії, Оксани Трубенюк⁹. Дослідники зосереджують увагу на умовах життя населення на території всієї радянської України.

Іншу методологію застосовано у монографіях Ірини Скубій (2017) і Романа Любавського (2016). Вони досліджують повсякдення робітників конкретного міста — Харкова. Дослідження

І. Скубій було розпочато як дисертаційне¹⁰, а з часом авторка його доопрацювала й опублікувала вже як монографію¹¹. Праця Романа Любавського про повсякденне життя робітників Харкова в 1920-ті — на початку 1930-х¹² (зокрема, про житлові умови робітників, працю, дозволя, практики споживання) також постала на основі доопрацьованої дисертації¹³.

У сучасній українській історіографії вже є значна кількість робіт, що стосуються радянського повсякдення, зокрема про методологію вивчення цього питання, про повсякденне життя етнічних меншин в УСРР тощо¹⁴. З 2010 р. Інститут історії НАН України розпочав публікацію монографічної серії «З історії повсякденного життя в Україні». У першому випуску, хронологічні рамки якого охоплюють добу непу, висвітлено підходи щодо вивчення історії повсякдення (Ольга Коляструк, Володимир Головка), взаємини між владою та суспільством (Станіслав Кульчицький), образи та повсякдення селян (Василь Марочко, Сергій Лях), робітників (Ольга Мовчан) номенклатури (Микола Дорошко, Сергій Лях), учителів (Геннадій Єфіменко), студентів (Ольга Рябченко, Віктор Прилуцький), етнічних громад (Лариса Якубова), православного духовенства (Тетяна Євсєєва), непманів (Юрій Волосник)¹⁵. Наступна публікація з цієї серії вийшла через два роки і була присвячена 1930-м рр.¹⁶, зокрема темі повсякденного життя дітей (Нані Гогохія). Дослідження українського радянського суспільства міжвоєнного часу в колективних монографіях Інституту історії України НАН України триває далі¹⁷.

⁴ Татьяна Смирнова, *«Бывшие люди» Советской России. Стратегии выживания и пути интеграции. 1917–1936 годы* (Москва: Издательский дом «Мир истории», 2003), 296.

⁵ Василь Марочко, ««Колишні люди» в соціально-класовій структурі українського суспільства», в *Відносини держави, суспільства і особи під час створення радянського ладу в Україні (1917–1938 рр.)*, голова редкол. В. А. Смолій; кер. авт. кол. С. В. Кульчицький, т. 2 (Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2013), 703–767; Його ж, «Ставлення радянської влади до “колишніх людей”», в *Суспільство і влада в радянській Україні роки непу (1921–1928)*, відп. ред. С. Кульчицький, т. 2 (Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2015), т.300–348.

⁶ Галина Куликова, *Новый мир глазами старого. Советская Россия 1920–1930-х годов глазами западных интеллектуалов* (Москва, 2013), 371.

⁷ Там само, 271–286.

⁸ Олег Дель, *От иллюзии к трагедии: немецкие эмигранты в СССР в 1930-е гг.* (Москва, 1997), 147; Сергей Журавлев, *«Маленькие люди» и «большая история»: иностранцы московского Электрозавода в советском обществе 1920–1930-х гг.* (Москва: РОССПЭН, 2000), 352.

⁹ Ольга Мовчан, *Повсякденне життя робітників УСРР. 1920-ті рр.* (Інститут історії України НАН України, 2010), 312; Мирослав Борисенко, *Житло та побут міського населення України у 20–30-ті рр. ХХ ст.* (Київ: ВД «Стилос», 2009), 355; Нані Гогохія, *Українське радянське місто 1929–1938 рр.: історико-соціальний аналіз* (Дис. канд. наук: 07.00.01, Луганськ, 2003), 211; Оксана Трубенюк, *Матеріальне становище та умови праці робітників України (друга половина 1920-х рр. – початок 1930-х рр.)* (Дис. канд. іст. наук: 07.00.01, Київ, 2000), 209.

¹⁰ Ірина Скубій, *Торгівля в Харкові в роки непу (1921–1929 рр.)* (Дис. канд. іст. наук: 07.00.01, Харків, 2013), 252.

¹¹ Ірина Скубій, *Торгівля в Харкові в роки непу (1921–1929 рр.): економіка та повсякденність*, відп. ред. В. В. Калініченко (Харків: Раритети України, 2017), 308.

¹² Роман Любавський, *Повсякденне життя робітників Харкова в 1920-ті – на початку 1930-х років*, наук. ред. Л. Ю. Посохова, передм. О. А. Коляструк; вступне слово Л. Ю. Посохової (Харків: Раритети України, 2016), 226. (Структури повсякденності).

¹³ Роман Любавський, *Повсякденне життя робітників Харкова в 1920-ті – на початку 1930-х років* (Дис. канд. іст. наук: 07.00.01, Харків, 2013), 210.

¹⁴ Ольга Коляструк, *Історія повсякденності як об'єкт історичного дослідження: історіографічний і методологічний аспекти* (Харків: Курсор, 2008), 122; Лариса Якубова, *Повсякденне життя етнічних меншин радянської України в міжвоєнну добу* (Київ: Інститут історії України НАН України, 2011), 339.

¹⁵ *Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.)*, відп. ред. С. В. Кульчицький, в 2 ч., ч. 1 (Київ: Інститут історії України НАН України, 2010), 445; *Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.)*, відп. ред. С. В. Кульчицький, в 2 ч., ч. 2 (Київ: Інститут історії України НАН України, 2010), 382.

¹⁶ *Українське радянське суспільство 30-х рр. ХХ ст.: нариси повсякденного життя*, відп. ред. С. В. Кульчицький (Київ: Інститут історії України НАН України, 2012), 786.

¹⁷ *Відносини держави, суспільства і особи під час створення радянського ладу в Україні (1917–1938 рр.)*, т. 1, відп. ред.

Історію радянського суспільства міжвоєнної доби деякі дослідники вивчають на прикладі конкретного регіону, зокрема Донбасу. Наприклад, Гіроакі Куромія у своєму дослідженні порушує тему робітництва на Донбасі (2002), причому не лише в радянський час, а й у період більше ніж 100 років (1870–1990-ті рр.)¹⁸. При цьому, аналізуючи перші «червоні» десятиліття СРСР, автор зосереджує увагу на Голодоморі 1932–1933 рр. і Великому терорі. Куромія зображає селян (куркулів) як «інших» у радянському суспільстві, а особливості та наслідки терору розглядає в контексті стаханівського руху на Донбасі. Цей регіон у період індустріалізації та життя робітників міжвоєнної доби також досліджував Станіслав Кульчицький¹⁹.

Історію радянського населення Донбасу висвітлено на сторінках періодичного збірника статей «Нові сторінки історії Донбасу» за редакції Зої Лихолобової та Олени Стяжкіної. Процеси, що відбувалися на Донбасі в 1920–1930-ті рр., належали до кола наукових інтересів, зокрема, зазначених редакторок, а також Світлани Андросової, Людмили Кушнір та інших дослідників²⁰.

Також наявні дослідження радянських фільмів про Донбас. Зокрема, у 2018 р. вийшло друком друге видання «Кіноревізія Донбасу 2.0.»²¹. Серед розвідок, уміщених у ньому, — стаття Гіроакі Куромії «Донбас в “Ентузіазмі” Дзиги Вертова»²².

Донбас також став об'єктом досліджень у збірнику «Праця, виснаження та успіх: промислові мономіста Донбасу» за редакції Володимира Кулікова та Ірини Склокіної (2018)²³. Окрім розвідок редакторів до збірника увійшли роботи Марти Студенної-Скрукви, Тетяни Портнової, Михайла Ільченка, Ксенії Кузіної, Олени Стяжкіної. Тематично дослідження стосувались питань праці, індустріалізації, архітектури, фотографії, відпочинку.

В. Смолій (Київ: Інститут історії України НАН України, 2013), 750; *Суспільство і влада в радянській Україні років непу (1921–1928)*, т. 2, відп. ред. С. Кульчицький (Київ: Інститут історії України НАН України, 2015), 599.

¹⁸ Гіроакі Куромія, *Свобода і терор у Донбасі. Україно-російське прикордоння, 1870–1990-і роки* (Київ: Основи, 2002), 512.

¹⁹ Станіслав Кульчицький, *Радянська індустріалізація на Донбасі: 1926–1938* (Київ: Інститут історії України НАН України, 2015), 122.

²⁰ Зої Лихолобової, *Робочі Донбасу в перші п'яти років (1928–1937 рр.)* (Донецьк, 1973), 176; Світлана Андросова, *Культурні процеси в Донбасі в 20–30-ті рр. ХХ ст.* (Дис. канд. іст. наук: 07.00.01, Донецьк, 2010), 296; Людмила Кушнір, «Повсякденні реалії робітничих сімей Донбасу у 1920–1930-х роках», *Красназнавство* 3 (2010): 178–182.

²¹ *Кіноревізія Донбасу 2.0*, упоряд. С. Мензелевський (Київ: Національний центр Олександра Довженка, 2017), 396.

²² Гіроакі Куромія, «Донбас в “Ентузіазмі” Дзиги Вертова», в *Кіноревізія Донбасу 2.0*, упоряд. С. Мензелевський (Київ: Національний центр Олександра Довженка, 2017), 43–60.

²³ *Праця, виснаження та успіх: промислові мономіста Донбасу*, за ред. В. Кулікова й І. Склокіної (Львів, 2018), 244.

У збірнику «Праця, виснаження та успіх...» докладно проаналізовано роль праці у радянському суспільстві, адже це була невід'ємна частина повсякдення робітників, інструмент виховання «нової людини» та проведення загальнодержавних кампаній (наприклад, індустріалізації). Питання стимулювання праці на заводах, стаханівський рух були предметами досліджень і в 1950–1980-х, і в 1990–2000-х²⁴.

Венді З. Голдман досліджує працю в СРСР міжвоєнного часу, використовуючи гендерний підхід²⁵. Питання жіночої праці в Радянському Союзі також порушує Шейла Фіцпатрик, аналізуючи діяльність пересічних робітниць, дружин стаханівців, ударниць, активісток²⁶.

«Нова людина» та «новомова»

Низку праць присвячено питанню виховання «нової людини» (Катріона Келлі, Корінна Кур-Корольов та ін.)²⁷. В основі цих робіт — історико-антропологічний підхід. «Нову людину» аналізує, зокрема, Михайло Геллер у праці «Машина і гвинтики. Історія формування радянської людини» (1994)²⁸. У центрі уваги дослідника не пересічний радянський громадянин, а система, яка усувала межі між публічним та особистим життям і виховувала «нову людину» з дитинства через школу, сім'ю, працю, мову тощо. Одним із перших, хто писав на цю тему, був Стівен Коткін («Магнітка: сталінізм як цивілізація», 1995). Його праця викликала резонанс і водночас широкі наукові дискусії²⁹, а також заклала фунда-

²⁴ Сергей Журавлев и Михаил Мухин, *Крепость социализма. Повседневность и мотивация труда на советском предприятии 1928–1938 гг.* (Москва: РОССПЭН, 2004), 240; Lewis H. Siegelbaum, *Stakhanovism and the politics of productivity in the USSR, 1935–1941* (Cambridge University Press, 1988), 344.

²⁵ Венди З. Голдман, *Женщины у проходной: гендерные отношения в советской индустрии (1917–1937 гг.)* (Москва: РОССПЭН, 2010), 358.

²⁶ Шейла Фіцпатрик, *Повседневный сталинизм. Социальная история Советской России в 30-е годы, 2-е изд., пер. с англ.* (Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008), 189–196; Шейла Фіцпатрик, *Срывайте маски! Идентичность и самозванство в России XX века* (Москва: РОССПЭН, 2011), 146–179, 275–299.

²⁷ Корінна Кур-Корольов, «Новый человек, или социальная инженерия при сталинизме: некролог по мечтам о новом человеке», в *История сталинизма: утопии и проблемы изучения. Материалы международной научной конференции, Москва, 5–7 декабря 2008 г.* (Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН): Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2011), 372–377; John Bushnell, «The ‘New Soviet Man’ Turns Pessimist», *The Soviet Union since Stalin*, ed. by Stephen F. Cohen (London, 1980), 179–199.

²⁸ Михайло Геллер, *Машина и винтики. История формирования советского человека* (Москва, 1994), 336.

²⁹ Igal Halpin and Jochen Hellbeck, “Rethinking the Stalinist Subject: Stephen Kotkin’s ‘Magnetic Mountain’ and the State of Soviet Historical Studies”, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge* Bd. 44, H. 3 (1996): 456–463.

мент не лише для подальших розвідок, а й, власне, нових дослідницьких шкіл, наприклад у Принстоні, де довгий час працював С. Коткін.

Значну увагу науковці приділяють дослідженню «нової радянської жінки» 1920–1930-х рр.: законодавчим змінам у її соціальному статусі, конструюванню її образу тощо³⁰. Треба зазначити, що жіноча історія постала як окремих дослідницький напрям на початку 1970-х³¹. Серед вітчизняних дослідників гендерне моделювання в СРСР розглядають Катерина Кобченко, Марина Вороніна, Людмила Кушнір, Ольга Лабур та інші³². У праці Оксани Кісь гендерний аспект висвітлено на матеріалах спогадів жінок про Голодомор 1932–1933 рр.³³ А в монографії Марти Богачевської-Хом'як жіночу історію розглянуто в доволі широкому контексті: 1884–1939 рр. на українських територіях, що входили до складу різних різних держав³⁴.

Однією з головних характеристик «нової людини» було її вміння «правильно» говорити про себе та своє минуле. Це питання, окрім уже згаданого Коткіна, також порушував у своїх розвідках Алексей Юрчак, використовуючи термін «революційна мова»³⁵.

Яскраві приклади упровадження «новомови» містять щоденники та автобіографії. Цей тип джерел розглянуто у працях Йохена Геллбека

³⁰ Ольга Дорохина, «Раннее советское брачно-семейное законодательство: мифы и реалии», *Вестник Московского университета, Серия 18, Социология и политология* 4 (1998): 138–154; Lynne Attwood & Catriona Kelly, “Programmes for Identity: The ‘New Man’ and the ‘New Woman’”, *Constructing Russian Culture in the Age of Revolution: 1881–1940*, ed. by C. Kelly and D. Shepherd (Oxford: Oxford Univ. Press, 1998), 256–290.

³¹ Оксана Кісь, «Жіноча історія як напрямок історичних досліджень: становлення феміністської методології», *Український історичний журнал* 2 (2012): 159.

³² Катерина Кобченко, «Гендерна політика радянської влади 1930-х років: між пропагандою та реальністю», *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія 8 «Гендерні дослідження»* 2 (2016), 56–73; Марина Вороніна, «Більшовицький емансипаційний експеримент у 1920-х рр.», в *Українські жінки у горнилі модернізації*, під заг. ред. О. Кісь (Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017), 106–130; Марина Вороніна, «Жіноче питання в Донбасі та феномен Паші Ангеліної (20–30 рр. XX ст.)», *Збірник наукових праць Харківського національного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Історія та географія»* 33 (2008), 147–153; Ольга Лабур, «Гендерна складова трудової політики в Радянській Україні (20–30-х рр. XX ст.): історіографія проблеми», *Університет: науковий історико-філософський журнал* 2 (2008): 59–68; Людмила Кушнір, *Діяльність жіночих рад Донбасу (1920–1933 рр.)* (Дис. канд. іст. наук: 07.00.01, Донецьк, 2009), 266.

³³ Оксана Кісь, *Повсякденне життя українських жінок у надзвичайних історичних обставинах середини XX ст.: гендерні аспекти та репрезентації* (Дис. докт. іст. наук: 07.00.01, Львів, 2017), 432.

³⁴ Марта Богачевська-Хом'як, *Білим по білому: жінки у громадському житті України. 1884–1939* (Львів: Український католицький університет, 2008), 520.

³⁵ Алексей Юрчак, *Это было навсегда, пока не кончилось. Последнее советское поколение*, предисл. А. Беляева; пер. с англ., 2-е изд. (Москва: Новое литературное обозрение, 2016), 93.

(зокрема, *Revolution on my mind: writing a diary under Stalin*, 2006), які мали неабиякий резонанс, а також Роберта Фолкенфліка, Джеймса Гудвіна та багатьох інших³⁶. Радянські автобіографії аналізували Шейла Фіцпатрик та Ігал Халфін³⁷. У дослідженні Олени Стяжкіної (2013) саме на основі аналізу автобіографій розглянуто, як пересічна людина говорила про себе у 1920-х і які прийоми використовувала задля конструювання свого «правильного» минулого³⁸.

Теми мови та «нової людини» тісно переплетені в дослідженні Ольги Рябенко (2012) про радянських студентів 1920–1930-х рр., а точніше про образ «нового» студента³⁹. Рябенко, як і Стяжкіна, також використовує документи особистісного характеру, а саме анкети, які заповнювали студенти під час вступу, та їхні щоденники.

Інший підхід щодо вивчення ролі мови пропонує у своїй книжці «Мова радянського тоталітаризму» Лариса Масенко (2017)⁴⁰. Її дослідження виконано в рамках історичної соціолінгвістики. Авторка докладно аналізує риси «новомови», хронологічно охоплюючи весь радянський час і мовну ситуацію в Україні після здобуття незалежності. Якщо згадані вище дослідниці висвітлювали «мовні ігри» пересічної радянської людини, то Масенко фокусується на «новомові» як державному інструментові. Вона розглядає мову передовсім як такий інструмент радянської влади, що давав змогу контролювати та руйнувати українське суспільство. Питання «новомови» також досліджували Наталія Купіна, Міхал Гловінський, Єдуард Будаєв та Анатолій Чудінов, Марієтта Чудакова, Оксана Забужко, Інна Ренчка та інші⁴¹.

³⁶ Robert Folkenflik, *The culture of Autobiography: Constructions of Self-Representation* (Stanford, 1993), 272; James Goodwin, *Autobiography: The Self Made Text* (New York, 1993), 175.

³⁷ Шейла Фіцпатрик, *Скрывайте маски! Идентичность и самозванство в России XX века* (Москва: РОССПЭН, 2011), 375; *In the shadow of revolution: life stories of Russian women from 1917 to the Second World War*, ed. by Sh. Fitzpatrick and Y. Slezkine; transl. by Yuri Slezkine (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2000), 443; Igal Halfin, *Red autobiographies: initiating the Bolshevik self* (Washington, 2011), 197; Igal Halfin, *Terror in my Soul: Communist Autobiographies on Trial* (Cambridge, 2003), 366.

³⁸ Олена Стяжкіна, *Людина в радянській провінції: освоєння (від)мови* (Донецьк, 2013), 295; Олена Стяжкіна, «Правильна біографія» пересічної людини 1920-х років: способи конструювання минулого (на матеріалах Донбасу), в *Нові сторінки історії Донбасу: 36 статей*, гол. ред. З. Г. Лихолобова, кн. 15–16 (Донецьк: ДонНУ, 2008), 204–224; Олена Стяжкіна, «Пересічна людина Донбасу на поч. 1920-х років: У пошуках слова, простора і часу», в *Нові сторінки історії Донбасу: 36 статей*, гол. ред. З. Г. Лихолобова, кн. 13–14 (Донецьк, 2007), 76–99.

³⁹ Ольга Рябенко, *Студенти радянської України 1920–1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації* (Хаюків: ХНАМГ, 2012), 456.

⁴⁰ Лариса Масенко, *Мова радянського тоталітаризму* (Київ, 2017), 240.

⁴¹ Наталія Купіна, *Тоталітарний язык: словарь и речевые реакции* (Екатеринбург; Пермь: Изд-во Урал.ун-та, 1995), 144;

Отже, можемо стверджувати, що радянська суспільства у 1920–1930-х рр. через упроба-

дження нових форм повсякденного життя, формування нових норм поведінки радянських людей та їхнього стилю, зокрема про те, як говорити про себе, свій колектив і країну загалом, є широким дослідницьким полем для подальших розвідок. У нашій статті ми зробили короткий огляд історіографії цих питань з акцентом на працях українських учених, який може слугувати певним орієнтиром для докладного вивчення цієї тематики.

Bibliographic References

- Androsova, Svitlana. *Kulturni protsesy v Donbasi v 20–30-ti rr. XX st.* Dys. kand. ist. nauk: 07.00.01, Donetsk, 2010.
- Arendt, Hannah. *Dzherela totalitaryzmu*. Kyiv: Dukh i Litera, 2005.
- Attwood, Lynne, and Catriona Kelly. “Programmes for Identity: The ‘New Man’ and the ‘New Woman’”. In *Constructing Russian Culture in the Age of Revolution: 1881–1940*, ed. by C. Kelly and D. Shepherd, 256–290. Oxford: Oxford Univ. Press, 1998.
- Bohachevska-Khomiak, Marta. *Bilym po bilomu: zhinky u hromadskomu zhytti Ukrainy. 1884–1939*. Lviv: Ukrainyky katolytskyi universytet, 2008.
- Borysenko, Myroslav. *Zhytlo ta pobut miskoho naseleння Ukrainy u 20–30-ti rr. XX st.* Kyiv: VD “Stylos”, 2009.
- Budaev, Eduard, and Anatolij Chudinov. *Lingvisticheskaia sovietologiya*. Ekaterinburg: Ural'skij gos. ped. un-t, 2009.
- Bushnell, John. “The ‘New Soviet Man’ Turns Pessimist”. In *The Soviet Union since Stalin*, ed. by Stephen F. Cohen, 179–199. London, 1980.
- Chudakova, Marietta. “Yazyk raspavshejsya civilizacii”. In *Novye raboty. 2003–2006*. Moskva, 2007.
- Del', Oleg. *Ot illyuzii k tragedii: nemeckie emigranty v SSSR v 1930-e gg.* Moskva, 1997.
- Dorohina, Ol'ga. “Ranee sovetskoe brachno-rodnoe zakonodatel'stvo: mify i realii”. *Vestnik Moskovskogo universiteta, Seriya 18, Sociologiya i politologiya* 4 (1998): 138–154.
- Ficpatrik, Shejla. *Povsednevnyj stalinizm. Social'naya istoriya Sovetskoy Rossii v 30-e gody*. Moskva: Rossijskaya politicheskaya enciklopediya (ROSSPEN), 2008.
- — —. *Sryvajte maski! Identichnost' i samozvanstvo v Rossii XX veka*. Moskva: ROSSPEN, 2011.
- Folkenflik, Robert. *The culture of Autobiography: Constructions of Self-Representation*. Stanford, 1993.
- Geller, Mihail. *Mashina i vintiki. Istoriya formirovaniya sovetskogo cheloveka*. Moskva, 1994.
- Goldman, Vendi Z. *Zhenshchiny u prohodnoj: genderne otnosheniya v sovetskoy industrii (1917–1937 gg.)*. Moskva: ROSSPEN, 2010.
- Goodwin, James. *Autobiography: The Self-Made Text*. New York, 1993.
- Halfin, Igal. *Red autobiographies: initiating the Bolshevik self*. Washington, 2011.
- — —. *Terror in my Soul: Communist Autobiographies on Trial*. Cambridge, 2003.
- Halfin, Igal, and Jochen Hellbeck. “Rethinking the Stalinist Subject: Stephen Kotkin's ‘Magnetic Mountain’ and the State of Soviet Historical Studies”. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge* Bd. 44, H. 3 (1996): 456–463.
- Hlovinyskiy, Mikhail. “Novomova”. In *12 polskiykh eseiv*, ed. O. Hnatiuk. Kyiv: Krytyka, 2001.
- Hohokhiia, Nani. *Ukrainske radianske misto 1929–1938 rr.: istorykosotsialnyi analiz*. Dys. kand. nauk: 07.00.01, Luhansk, 2003.
- In the shadow of revolution: life stories of Russian women from 1917 to the Second World War*, ed. by Sh. Fitzpatrick and Y. Slezkine; transl. by Yuri Slezkine. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2000.
- Izmozik, Vladlen, and Natal'ya Leбина. *Peterburg sovetskij: “novyj chelovek” v starom prostranstve 1920–1930-e gg.* Sankt-Peterburg, 2010.
- Kenez, Peter. *The Birth of the Propaganda State: Soviet Methods of Mass Mobilization, 1917–1929*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Kinorevizitiya Donbasu 2.0*, ed. S. Menzelevskiy. Kyiv: Natsionalnyi tsentr Oleksandra Dovzhenka, 2017.
- Kis, Oksana. *Povsiakdenne zhyttia ukrainskykh zhink u nadzvychnykh istorychnykh obstavynakh seredyny XX st.: henderni aspekty ta reprezentatsii*. Dys. dokt. ist. nauk: 07.00.01, Lviv, 2017.
- — —. “Zhinocha istoriia yak napriamok istorychnykh doslidzhen: stanovlennia feministської metodolohii”. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* 2 (2012): 159–172.
- Kobchenko, Kateryna. “Henderna polityka radianskoi vlady 1930-kh rokiv: mizh propahandoiu ta realnistiu”. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”. Seriya 8 “Henderni doslidzhennia”* 2 (2016): 56–73.
- Koliastruk, Olha. *Istoriia povsiakdennosti yak ob'ekt istorychnoho doslidzhennia: istoriografichni i metodolohichni aspekty*. Kharkiv: Cursor, 2008.
- Kulchytskyi, Stanislav. *Radianska industrializatsiia na Donbasi: 1926–1938*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2015.
- Kulikova, Galina. *Novyj mir glazami starogo. Sovetskaya Rossiya 1920–1930-h godov glazami zapadnykh intellektualov*. Moskva, 2013.
- Kupina, Natal'ya. *Totalitarnyj yazyk: slovar' i rechevye reakcii*. Ekaterinburg; Perm': Izd-vo Ural. un-ta, 1995.
- Kur-Korolev, Korinna. “Novyj chelovek, ili social'naya inzheneriya pri stalinizme: nekrolog po mechtam o novom cheloveke”. In *Istoriya stalinizma: itogi i problemy izucheniya. Materialy mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii, Moskva, 5–7 dekabrya 2008 g.*, 372–377. Moskva: Rossijskaya politicheskaya enciklopediya (ROSSPEN): Fond “Prezidentskij centr B. N. El'cina”, 2011.
- Kuromiia, Hiroaki. “Donbas v ‘Entuziazmi’ Dzyhy Vertova”. In *Kinorevizitiya Donbasu 2.0*, ed. S. Menzelevskiy, 43–60. Kyiv: Natsionalnyi tsentr Oleksandra Dovzhenka, 2017.
- — —. *Svoboda i teror u Donbasi. Ukraino-rosiiske prykordonia, 1870–1990-i roky*. Kyiv: Osnova, 2002.
- — —. *Diialnist zhinochykh rad Donbasu (1920–1933 rr.)*. Dys. kand. ist. nauk: 07.00.01, Donetsk, 2009.
- Kushnir, Liudmyla. “Povsiakdenni realii robitnychykh simej Donbasu u 1920–1930-kh rokakh”. *Kraieznavstvo* 3 (2010): 178–182.
- Labur, Olha. “Henderna skladova trudovoi polityky v Radianskii Ukraini (20–30-kh rr. XX st): istoriografiiia problemy”. *Universytet: naukovi istoryko-filosofskiy zhurnal* 2 (2008): 59–68.
- Leбина, Natal'ya. *Povsednevnaia zhizn' sovetskogo goroda: Normy i anomalii. 1920–1930-e gody*. Sankt-Peterburg: Zhurnal “Neva”, Izdatel'sko-torgovij dom “Letnij sad”, 1999.
- Liubavskiy, Roman. *Povsiakdenne zhyttia robitnykiv Kharkova v 1920-ti – na pochatku 1930-kh rokiv*, ed. L. Yu. Posokhova. Kharkiv: Raryety Ukrainy, 2016.
- — —. *Povsiakdenne zhyttia robitnykiv Kharkova v 1920-ti – na pochatku 1930-kh rokiv*. Dys. kand. ist. nauk: 07.00.01, Kharkiv, 2013.
- Lykholobova, Zoia. *Rabochye Donbassa v hode pervykh piatiletok (1928–1937 hh.)*. Donetsk, 1973.
- Marochko, Vasyl. “‘Kolyshni liudy’ v sotsialno-klasovii strukturi ukrainskoho suspilstva”. In *Vidnosyny derzhavy, suspilstva i*

- osoby pid chas stvorennia radianskoho ladu v Ukraini (1917–1938 rr.), ed. V. A. Smolii. T. 2, 703–767. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NANU, 2013.
- — —. “Stavlennia radianskoï vlady do ‘kolyshnykh liudei’”. In *Suspilstvo i vlada v radianskii Ukraini rokiv nepu (1921–1928)*, ed. S. Kulchytskyi. T. 2, 300–348. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NANU, 2015.
- Masenko, Larysa. *Mova radianskoho totalitaryzmu*. Kyiv, 2017.
- Movchan, Olha. *Povsiakdenne zhyttia robotnykiv USSR. 1920-ti rr.* Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2010.
- Narysy povsiakdennoho zhyttia radianskoi Ukrainy v dobu nepu (1921–1928 rr.)*, ed. S. V. Kulchytskyi. Vol. 1. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2010.
- Narysy povsiakdennoho zhyttia radianskoi Ukrainy v dobu nepu (1921–1928 rr.)*, ed. S. V. Kulchytskyi. Vol. 2. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2010.
- Pratsia, vysnazhennia ta uspih: promyslovi monomista Donbasu*, eds. V. Kulikov & I. Sklokina. Lviv, 2018.
- Rencha, Inna. *Leksykon totalitaryzmu*. Kyiv: TOV “Vydavnytstvo ‘Klio’”, 2018.
- Riabchenko, Olha. *Studenty radianskoi Ukrainy 1920–1930-kh rokiv: praktyky povsiakdennosti ta konflikty identyfikatsii*. Kharkiv: KhNAMH, 2012.
- Siegelbaum, Lewis H. *Stakhanovizm and the politics of productivity in the USSR. 1935–1941*. Cambridge University Press, 1988.
- Skubii, Iryna. *Torhivlia v Kharkovi v roky nepu (1921–1929 rr.)*. Dys. kand. ist. nauk: 07.00.01, Kharkiv, 2013.
- — —. *Torhivlia v Kharkovi v roky nepu (1921–1929 rr.): ekonomika ta povsiakdennist*, ed. V. V. Kalinichenko. Kharkiv: Raryety Ukrainy, 2017.
- Smirnova, Tat'yana. *“Byvshie lyudi” Sovetskoj Rossii. Strategii vyzhivaniya i puti integracii. 1917–1936 roky*. Moskva: Izdatel'skij dom “Mir istorii”, 2003.
- Sovetskaya social'naya politika 1920–1939-h godov: ideologiya i povsednevnost'*, eds. P. Romanov & E. Yarskaja-Smirnova. Moskva: OOO “Variant”, CGSPI, 2007.
- Stiazhkina, Olena. “Peresichna liudyna Donbasu na poch. 1920-kh rokiv: U poshukakh slova, prostora i chasu”. In *Novi storinky istorii Donbasu*, ed. Z. H. Lykholobova. Books 13–14, 76–99. Donetsk, 2007.
- — —. ““Pravylna biohrafia” peresichnoi liudyny 1920-kh rokiv: sposoby konstruiuvannia mynuloho (na materialakh Donbasu)”. In *Novi storinky istorii Donbasu*, ed. Z. H. Lykholobova. Books 15–16, 204–224. Donetsk: DonNU, 2008.
- Stiazhkina, Olena. *Liudyna v radianskii provintsii: osvoinnia (vid movy)*. Donetsk, 2013.
- Suspilstvo i vlada v radianskii Ukraini rokiv nepu (1921–1928)*, ed. S. K. Kulchytskyi. T. 2. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2015.
- Trubenok, Oksana. *Materialne stanovyshche ta umovy pratsi robotnykiv Ukrainy (druha polovyna 1920-kh rr. – pochatok 1930-kh rr.)*. Dys. kand. ist. nauk: 07.00.01, Kyiv, 2000.
- Ukrainske radianske suspilstvo 30-kh rr. XX st. narysy povsiakdennoho zhyttia*, ed. S. V. Kulchytskyi. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2012.
- Vidnosyny derzhavy, suspilstva i osoby pid chas stvorennia radianskoho ladu v Ukraini (1917–1938 rr.)*, ed. V. Smolii. T. 1. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2013.
- Voronina, Maryna. “Bilshovytskyi emansypatsiinyi eksperyment u 1920-kh rr.”. In *Ukrainski zhinky u hornyly modernizatsii*, ed. O. Kis, 106–130. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub “Klub Simeinoho Dozvillia”, 2017.
- — —. “Zhinoche pytannia v Donbasi ta fenomen Pashi Anhelinoi (20–30 rr. XX st.)”. *Zbirnyk naukovykh prats (Kharkivskiyi natsionalnyi universytet imeni H. S. Skovorody). Seriia “Istoriia ta heohrafia”* 33 (2008): 147–153.
- Yakubova, Larysa. *Povsiakdenne zhyttia etnichnykh menshyn radianskoi Ukrainy v mizhvoiennu dobu*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2011.
- Yurchak, Aleksej. *Eto bylo navsegda, poka ne konchilos' . Poslednee sovetskoe pokolenie*. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie, 2016.
- Zabuzhko, Oksana. “Mova i vlada”. In *Khroniky vid Fortinbrasa. Vybrana eseistka 90-kh*, 99–124. Kyiv, 1999.
- Zhuravlev, Sergej. “Malen'kie lyudi” i “bol'shaya istoriya”: inostrancy moskovskogo Elektrozavoda v sovetskom obshchestve 1920–1930-h gg. Moskva: ROSSPEN, 2000.
- Zhuravlev, Sergej, and Mihail Muhin. *Krepost' socializma. Povsednevnost' i motivaciya truda na sovetskom predpriatii 1928–1938 gg.* Moskva: ROSSPEN, 2004.

O. Klymenko

STATE CONTROL OVER SOVIET SOCIETY IN THE 1920s–1930s: HISTORIOGRAPHICAL REVIEW

The article presents a general overview of historiography regarding state control over Soviet society in the interwar period. For this purpose, it was chosen to consider three elements that were at the basis of the formation of the “new Soviet world,” which the Bolsheviks claimed. The article presents key works devoted to everyday life in the USSR and the history of workers. Research on creating the image of a “new man” and the education of Soviet citizens is also outlined. In addition, the research on the “new language” of variously specialized scientists is characterized since this problem is in the research field of philologists, historians, and scientists of other specialties. After all, creating a new style of talking about the country, society, and oneself was accompanied by both the state language policy and the “language games” of the citizens themselves, who were searching for strategies for correct behavior. The article examines the contextual works of Western researchers on these issues. At the same time, emphasis is placed on the works of Ukrainian researchers about state control over Soviet society.

Keywords: USSR, Ukrainian SSR, historical and anthropological approach, everyday life, state control, Soviet propaganda, ideology.

